

MEMLEKETİN İLK HARİTALARI

ve

1 : 200.000 Ölçekli İstikşaf Haritamız

Yazan : Kd. Bnb.

Hakkı ALGAN

1 : 200.000 Ölçekli haritalar, Harita Genel Müdürlüğünün ilk büyük eseri ve memleketimizin ilk muntazam haritalarıdır. Halâ değerini muhafaza etmekte olan bu haritaları, zamanın geri zihniyeti ile savaşarak, büyük fedakârlık ve imkânsızlık içinde çalışıp, eşkiyalar tarafından soyulma, şehid olma uğruna tamamlayarak, bizlere kazandıran kıymetli eski haritacılarımızı ve bu haritanın yapımında büyük emek ve gayreti geçenleri sonsuz saygı ve minnetle anarız.

Türk haritacılar tarafından memleketin ilk ve muntazam haritalarının yapımı 1903 yılında Harita Dairesinin teşekkülü ile başlamıştır. Bu tarihten evvelki haritacılık çalışmaları ise Genel Kurmay Başkanlığının ilgili şubesi tarafından idare edilmiş ve memleketin muhtelif bölgelerinde yapılan mevzii çalışmalara inhisar etmiştir.

Harita Dairesinin İstanbulda kurulması ile beraber, her yeni işde olduğu gibi bir çok güçlüklerle karşılaşmış, dolayısıyla bir hayli emek ve zamanın kaybına sebebiyet verilmiştir. Ancak 1909 yılından itibaren muntazam bir şekilde çalışmalara başlanabilmektedir.

İlk olarak memleketin genişliği ve muntazam haritalara olan acil ihtiyacı dikkate alınarak, uzun araştırma ve tartışmalardan sonra, Türkiye'nin harita ihtiyacını karşılamak üzere, serî nirengiye istinaden 1 : 200.000 ölçeğinde istikşaf haritasının yapımına karar verilmiştir. Harita yapımı, bir takım usul ve prensiplere bağlanmış, fakat bu karar ancak 1911 yılında tatbik sahasına girebilmiştir.

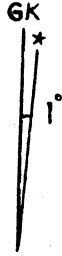
Memleketin tamamını ihtiva eden 123 adet 1 : 200.000 ölçekli harita, zamanın çok ağır olan çalışma şartlarına ve araya 1. Dünya savaşının da girmesine rağmen 19 yılda tamamen ikmal edilmiştir.

1 : 200 000 ölçekli haritaların yapımı için Bonn projeksiyon sistemi kabul edilmiş ve haritalar düz koordine mihverleri üzerine tesbit edilerek

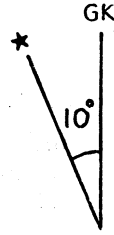
0,40 X 0,50 m. eb'adında paftalara ayrılmıştır. Bu durumda her paftanın eni 80, boyu 100 Km. ve içindeki arazinin yüz ölçümü ise 8000 Km.² olmuştur.

Bonn projeksiyonu, açıya sadık olmayıp, sahaya sadık olan bir irtisam şekli olduğundan, başlangıç meridyeninden itibaren her iki istikamette şekil bozukluğu çoğalarak artmaktadır. Başlangıç olarak Ayasofya camiinin aleminden geçen meridyen kabul edildiğinden, bilhassa doğu bölgesindeki 1 : 200.000 ölçekli haritalarda Grid Kuzeyi (Pafta sağ ve sol kitabesi) ile Coğrafi Kuzey (Tül daireleri) arasındaki açı (Yaklaşma açısı - Konvergens açısı) çok fazlalaşmıştır. Bu hal, paftanın cihetine konmasında ve bilhassa topçu atışlarında dikkate alınması gereken bir durum ortaya koymuştur.

Yaklaşma açısı :



Edirne paftasında

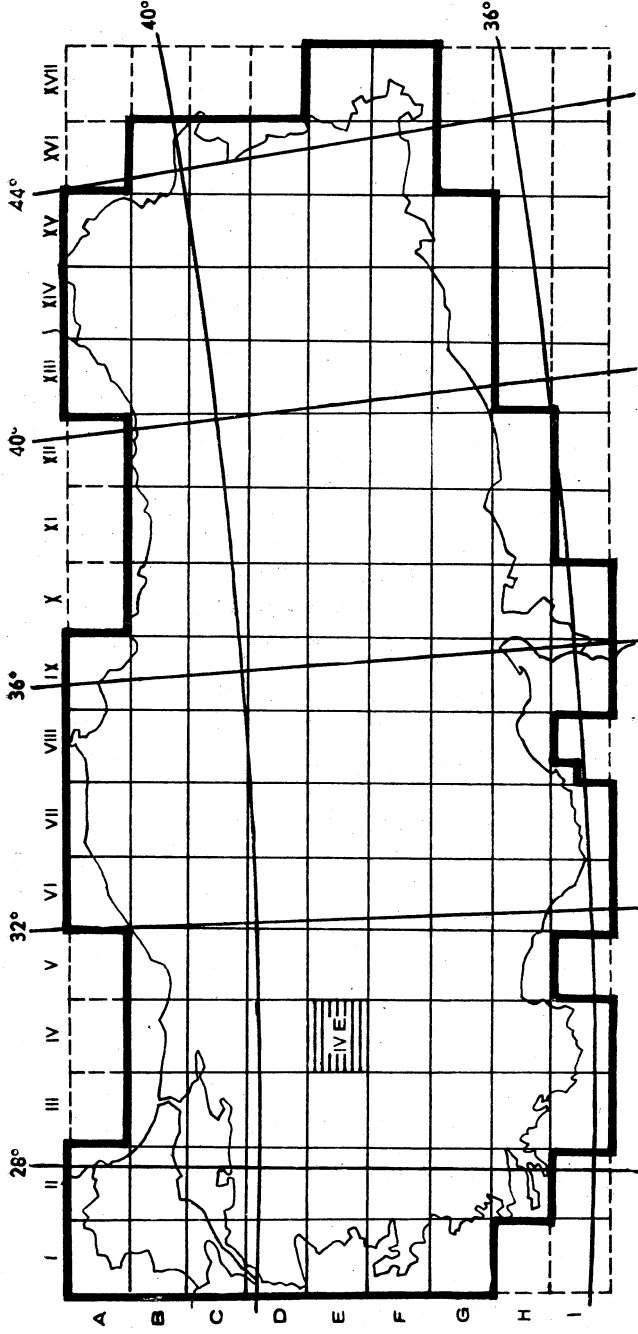


Şemdinli paftasında

1 : 200.000 ölçekli haritaların yapımı için gereken serî nirenginin tesisinde, 20 grad saniyesine kadar ölçen, Fransız Gautier mamulâtı, dış eksantrik tertibatlı teodolitler kullanılmış, yatay açılarda 4, düşey açılarda 3 silsile rasat yapılmıştır. Nirengi işareti olarak ekseriya taş piramitlerden faydalanılmıştır. Yapılan çalışmaları kontrol için memleketin muhtelif yerlerinde invar şeritleriyle bir kaç baz ölçüsü yapılmış, ayrıca bunların üçünde astronomik rasat yapılarak, noktanın arz, tül ve semti tayin edilmiştir. 1910 yılında Bakırköyde ölçülen bazdan, 1896 yılında Türk - Fransız askerî hey'eti tarafından ölçülen 7235.52 metrelik Eskişehir bazına, 1. Derece nirengi şebekesi tesis edilerek 1911 yılında düşülmüş ve hesap sonunda ancak 5 m. lik bir fark çıktığı görülmüştür.

Topografik mesahada ise Alidat Nivelatris ile madenî barometre kullanılmıştır. Tafsilat noktalarının yerlerinin tesbitinde ve bu noktaların rakımlarında tecvizi hatanın kabul ettiği miktarın dışına çıkılmamıştır. 1 : 200.000 ölçekli haritada tecvizi hata, ufki 40, şakuli 25 m. dir. Tafsilat noktalarının tayininde daima kontrollu olarak hareket edilmiş ve çıkan şapolar grafik olarak giderilerek, noktaların hakiki yerleri elde edilmiştir.

1 : 200.000 ölçekli haritalar grad taksimatlı olmakla beraber, kitabe içinde derece taksimatına da yer verilmiştir.



1 : 200.000 pafta taksimatı ile arz - tul dairelerinin durumu ve paftaların numaralanması

Her pafta, mevki tayininde bir kolaylık olmak üzere sağa doğru 10, yukarı doğru 8 kolona bölünmüştür. Her kolonun genişliği 10 Km. dir.

Dikey kolonlar, en batıdaki 1 : 200.000 ölçekli paftanın sol kenarından başlamış, doğudaki 1 : 200.000 ölçekli paftanın sağ kenarında son bulmuş ve 1 den 170 e kadar numaralanmıştır.

Yatay kolonlar ise, kuzeydeki 1 : 200.000 ölçekli paftanın üst kenarından aşağıya doğru (a) dan (z) ye kadar bir harf ile belirtilmiş, (z) den sonra bir de romen rakamı eklenerek Ia, Ib, Ic ... Iy, Iz, IIa, IIb olmak üzere devam etmiş ve İlk'da son bulmuştur.

1 : 200.000 ölçekli paftalar, içinde bulunan en büyük meskûn yerin ismini almıştır. Ayrıca her 1 : 200.000 ölçekli pafta, bir (Pafta Numarası) ile de belirtilmiştir. Pafta numarası, Paftanın sağ kitabe kenarının hemen üzerinde yer almış ve iki unsurdan meydana gelmiştir. Bunlardan ilki, 1 : 200.000 ölçekli pafta taksimatına esas olan dikey pafta kolonunu, diğeri yatay pafta kolonunu gösterir. Dikey kolonlar soldan sağa doğru olmak üzere I' den başlamış XVII de son bulmuş, Yatay kolonlar kuzeyden ve A'dan başlamış, güneyde I' de tamamlanmıştır. Harflendirme Türk alfabesine göre yapılmış olup Ç, Ğ ve I alınmamıştır.

Paftalarda Tûl başlangıcı olarak Ayasofya camii kabul edilmiş tûl daireleri (O) graddan başlamak üzere doğusunda (-), batısında (+) olarak değerlendirilmiştir. Bu durumun, doğu ve batıdaki iki nokta arasındaki farkının hesabında bir takım hatalara düşülmesine sebebiyet vermesi mümkündür. Ayrıca doğu veya batıdaki bir noktanın derece cinsinden tûl değerini bulmak gerektiğinde, Ayasofyanın Greenwich'e nazaran tulu olan (28° 54' 50", 8) yi dikkate almak, doğudaki noktalar için bu değere o noktanın Ayasofya ile olan tûl farkını ilâve etmek, batıdaki noktalar için ise tûl farkını çıkartmak icabettir.

Tesviye münhanileri 50 m. ara ile geçirilmiştir. Arazinin şeklini belirtmek gayesiyle, belirli bir seviyeden geçmeyen vasatlara da yer verilmiştir.

1 : 200.000 ölçekli haritaların yapımından önceki durum :

Memleketin ilk haritaları 1841 - 1842 yıllarında Hanri Kipert isimli bir Prusya subayının idaresindeki Alman harita ekibi tarafından yapılmıştır. İlk olarak Anadolunun kuzey batısında 6 paftalık bir sahanın 1 : 400.000 ölçeğinde haritası yapılmış, bu haritalardan istifade edilerek 1884 yılında aynı bölgenin 1 : 1.500.000 ölçeğinde bir haritası daha elde edilmiştir. 1902 yılında da Kipert'in oğlu Richart Kipert tarafından, batıdan Orta Anadoluya kadar olan bölgenin 24 paftalık 1 : 400.000 ölçeğinde haritası

tamamlanmıştır. Trakya bölgesinin 1 : 210.000 ölçeğindeki haritaları da kısmen Rus haritalarından aynen, kısmen de 1 : 300.000 ölçeğindeki Avusturya haritalarından, coğrafi koordineler dikkate alınmaksızın, pantoğraf yardımıyla büyütüp küçültme suretiyle elde edilmiştir. Bu haritaların yapılmasında da Goltz paşa ve muavinlerinin büyük rolü olmuştur. Goltz paşa, Molteke tarafından yapılan İstanbul ve civarına ait 1 : 100.000 ölçekli paftayı da bizzat arazide çalışarak tamamlamıştır.

1 : 400.000 ölçekli haritaların yapımında, basit ve kaba bir şekilde coğrafi mevki tayin edebilecek kronometre ve teodolitler, çok basit topografa aletleri ve barometreler kullanılmış olup, elde edilen haritalar tamamen kroki mahiyetindedir. Buna rağmen 1 : 200.000 ölçekli haritaların yapımına kadar, her türlü noksan ve hataları göze alınarak bu haritalardan istifade yoluna gidilmiştir.

1915 yılında Kipert'lerin 1 : 400.000 ölçekli haritalarından tahvilen ve pafta eb'adı 0,40 X 0,50 m. olan 8 paftalık 1 : 1.000.000 ölçeğinde ve Bonn projeksiyonunda, yalama metoduyla yapılmış bir coğrafya haritası daha mevcuttur. Fakat orijini kroki mahiyetindeki paftalar olduklarından bunlar hiç bir zaman bir coğrafya haritası olarak kullanılamazlar.

* * *

1 : 200.000 ölçekli haritalar bütün eksiklikleri ve memleketin esas haritası olan 1 : 25.000 liklerin yapılmasına rağmen değerini kaybetmemiş, memleket kalkınması ve bilhassa yurt savunmasında büyük bir başarı sağlamıştır.

Haritacılık sahasında, memleketin tamamlanmış olan 1. Derece Nirengi zinciri intikşafında, Baz şebekelerinin tesisinde, Nirengi noktalarının seçiminde, Astronomi noktalarının geçici arz, tül ve semt hesaplarında bu haritalardan çok faydalanılmıştır. Yapılan hesaplar sonunda, bir noktanın 1 : 200.000 ölçekli haritadan alınan değeriyle 1 : 25.000 ölçekli harita alımı esnasında elde edilen değerinin, tecvizi hata sınırları dahilinde kaldığı görülmüştür. Memleketin çok zayıf olan harita durumundan sonra ele alınarak ikmal edilen 1 : 200.000 ölçekli haritaların, zamanın şartları ile bağdaşmayacak bir sıhhatta yapılmış olması, bu eserin büyüklüğünü bir kat daha arttırmaktadır.

